

Jelena Milić

DOMINANTNE REPREZENTACIJE OTPORA

Aktivizam vs. dominantna ideologija

Dominantna ideologija se, ne skrivajući svoje prisustvo, a s druge strane, ponekad ga mudro maskirajući, implementira u pore društva. Otpor bilo koje vrste, pa tako i onaj u vidu aktivizma, nešto konkretnije studentskoga aktivizma koji ćemo ovdje razmatrati, teoretski gledano izravno napada vladajuću ideologiju neoliberalnoga kapitalizma. Praksa kojom ću se pokušati i sama baviti, bit će pokazatelj da aktivizam, odnosno njegov medijski prikaz, podliježe održavanju vladajuće ideološke paradigme iz razloga što mediji kao produžena ruka omogućavaju državi/dominantnoj ideologiji kontrolu i nadzor nad *vrućim*, potencijalno opasnim situacijama smještajući ih u svoj diskurs, a time i u domenu vladajuće ideologije. Na taj se način nastoji ostvariti legitimacija samoga sustava. Kako bih potkrijepila navedenu tvrdnju, prstom ću, nimalo diskretno, *upirati* na medije i proces medijalizacije u službi države i vodeće ideologije.

U duhu kritike *suptilne* nasilnosti provođenja dominantne ideologije, posvetit ću se analizi hrvatskih *mainstream* medija, s naglaskom na televiziju, i načinima kojima su javnosti prenošene informacije o *spektakularnim* događajima na sveučilištima diljem Hrvatske, proljeća 2009. godine. Također ću ponuditi teorijski okvir u svrhu pojašnjenja procesa umetanja dominantnih kodova unutar medijskog sadržaja, same naravi televizijskih vijesti, strategija kojima se one služe i strategija kojima se vodeća ideologija njima služi.

Mediji u funkciji održavatelja poretka

Fiske (2001.) navodi kako su vijesti konstruirane na način da zadovolje realizam, slično televizijskim sapunicama i ostalome televizijskom sadržaju koji također ima tendenciju biti realističan, no taj realizam predstavlja samo privid. Informacije i sadržaji uvršteni u informativni program prolaze kroz svojevrzne filtre koji podrazumijevaju zadovoljavanje kriterija postavljenih prema određenim prioritetima. Velikim dijelom prioriteti se odnose na informacije u funkciji promicanja državnoga *interesa* kojega u ovome radu predlažem čitati kao dominantnu ideologiju kapitalističkoga sustava. Aktivnosti medijskih stručnjaka pod paskom su ideološkoga aparata države kojemu je u interesu putem medija nadzirati društvo, ugušiti primisli na pružanje otpora i otkloniti mogućnost djelovanja opasnih za narušavanje harmoničnoga funkcioniranja sustava. Althusser u svome radu *Ideologija i ideološki aparati države* (1971.) razlikuje represivne i ideološke državne aparate. Dok represivni aparati (država, sud, vojska, policija, zatvor) djeluju putem fizičke sile ili pod prijetnjom iste, ideološki aparati (škola, crkva, obitelj, mediji, kultura) djeluju putem ideologije. Althusser, slijedeći marksističku misao, govori o nužnosti reprodukcije sredstava za proizvodnju, proizvodne snage i proizvodnih odnosa u kapitalističkome društvu. Kapitalizam, kako bi osigurao tu reprodukciju, navodi Althusser (1971.), poseže za ideologijom koju plasira putem već spomenutih državnih ideoloških aparata, ponajviše posredovanjem obrazovnoga sustava, ali i medija. Država putem medija mora plasirati dominantnu ideologiju koja ljude iznova poučava *dobrom* i *normalnom* ponašanju. Na taj se način maksimizira apolitičnost subjekta, a minimizira mogućnost postojanja kritičkoga stava naspram sustava.

Studentski aktivizam koji se zalaže za ukidanje procesa komercijalizacije obrazovanja predstavlja kritiku državne politike, no zalazi i u puno širu domenu te na djelovanje poziva seljake, umirovljenike, radnike - sve one deprivirane i nezadovoljne. Drugim riječima, prijeti izravno cjelokupnome kapitalističkom poretku koji funkcionira iznad države, globalno. Takva vrsta aktivizma predstavlja opasnost za sustav koji je, kako se čini, uspio razviti strategiju obrane. Mediji se, u ovome slučaju javna televizija, definiraju kao sredstva prenošenja informacija i događaja. Televizija posjeduje vlastiti diskurs, pravila i norme koji su prividno samostalni, ali istovremeno sinkronizirani

rani s normama i kodovima vodeće ideologije, navodi Hall (1973.). Kada određeni događaj, u ovome slučaju studentski aktivizam, biva preveden u televizijski diskurs, postaje *zatočen* unutar sustava. Dominantna ideologija putem medija uspostavlja kontrolu nad opasnim događajem koji kritizira i napada sam sustav. Taj je događaj sada obuzdan, unutar sustava, lako ga je nadzirati, pod sigurnom je kontrolom institucija države. Ovdje se javlja paradoks proizveden u korist sustava. Studentski aktivizam prikazan posredovanjem medijskih kodova i praksi (u podtekstu: kodova i praksi vladajuće ideologije) zapravo potvrđuje i legitimira sustav, dok se u svome izvornome obliku i značenju protiv njega bori.

Sasvim sigurno, netko bi mogao uložiti prigovor: Zašto državna televizija uopće prati aktivizam ako državi nije u interesu javnosti predstaviti pobunu koja direktno napada sustav? Odgovor je posve jasan. Mediji se, a samim time i država, žele prikazati liberalnima i demokratičnima, jer ipak prikazuju aktivizam koji ih kritizira. Dakle, dopuštena je minimalna doza otpora i kritičnosti prema sustavu, ali ona je ostala unutar sustava medija pa i države čime je dobro kontrolirana - zadovoljeno je očuvanje dosadašnje pozicije dominantne ideologije. Također, u duhu znanoga sustava, spektakl donosi *čaroliju* proizvodnje ekonomskoga kapitala. Kada spektakl iscrpi svoje kapacitete, nastavlja se igra sustava koji ostvaruje ili nastoji ostvariti dobit koja se ostvaruje na dvije razine; prva je manifestirana u ekonomskoj dimenziji, a druga se ostvaruje na već opisanoj, *suptilnijoj* razini koja osigurava njegovu legitimaciju.

U svijesti gledatelja/ica koji/e ne prisustvuju izravno prenošenom događaju, televizija nastoji dati valjanu ili zadovoljavajuću sliku istoga događaja koju gledateljstvo manje ili više preispituje. Stuart Hall u svome eseju *Kodiranje i dekodiranje u televizijskom diskursu* (1973.) navodi tri hipotetske pozicije gledatelja/ica putem kojih se konstruira i vrši dekodiranje televizijskoga programa. Hall navodi prvu, *dominantno-hegemonijsku poziciju* ili *kod*, iz koje gledatelj/ica djeluje unutar *dominantnoga koda*. Drugim riječima, gledatelj/ica dekodira poruku po ključu dominantnoga referentnog koda unutar kojega je poruka kodirana. Ova je pozicija u skladu i s pozicijom *profesionalnoga koda* koji je nazgled autonoman naspram *dominantnoga*, no djeluje unutar njegove hegemonije. *Profesionalni kod* ipak prenosi dominantne ideje, prikrivajući njihovu hegemoniju tehničkim dijelom profesionalnoga kodiranja: televizijskom i vizualnom kvalitetom, vrijednostima prezentacije,

itd. Može se čak reći da profesionalni kodovi služe da bi se reproducirale hegemonijske definicije upravo time što ne djeluju otvoreno pristrano u dominantnome smjeru: ideološka reprodukcija stoga se događa nenamjerno, nesvjesno, iza leđa.

(Hall, 1973., 7.) Drugu poziciju Hall naziva *pregovaračkim kodom*, gdje se miješaju dekodiranja *dominantnih kodova* za koje su svojstvena poopćavanja i generalizacije, s oporbenjačkim dekodiranjem. No, ipak prevlast i u ovoj poziciji ima *dominantni kod* jer se priznaje legitimitet hegemonijskoga djelovanja, ali uz stvaranje vlastitih odstupanja i iznimaka naspram pravila. Treći je *opozicijski kod* kada gledatelj/ica detektira *dominantni kod*, ali ga dekodira unutar nekoga alternativnog okvira, navodi Hall (1973.). Upravo je ta pozicija u kojoj gledatelj razotkriva dominantnu ideologiju i zauzima opoziciju naspram nje, najmanje poželjna u okviru *mainstream* medija.

Hallove hipotetske pozicije prikazuju u kakvome odnosu gledateljstvo može biti naspram dekodiranja kodova unutar televizijskoga diskursa, no također reflektiraju činjenicu da vodeća ideologija nastoji plasirati i promicati svoje dominantne kodove. Mediji se, ovdje je prikazano, služe strategijama kojima prikrivaju prisutnost vodeće ideologije. O takvim će strategijama i postupcima biti riječi u idućem poglavlju gdje ću za to nastojati pružiti konkretne primjere.

***The Revolution Will Not Be Televised*¹**

Reportaže o studentskim prosvjedima, koji su se zalagali za ukidanje školarina i komercijalizacije obrazovanja, prikazane u vijestima nacionalnih televizija uglavnom su u prvim kadrovima prikazivale studente na svojim fakultetima kako se bave aktivnostima koje odstupaju od predviđene slike onoga čime bi se *trebali* baviti. Iako se naizgled ne čini tako, kadrovi se selektiraju i montiraju, što doprinosi tvorbi subjektivnosti te se umeću u televizijski diskurs. Televizija pokušava događaje na fakultetu uneozbiljiti i neutralizirati potencijalnu opasnost koja prijete sustavu, stoga nisu bile rijetke izjave poput: *Studenti su radni tjedan započeli uz gitare i stolni nogomet*.

U određenim situacijama, kada predstavnici medija ne bi svojim kamerama ili mikrofonima uspjeli *uhvatiti* nešto dovoljno senzacionalno, tražili bi od studenata da insceniraju situacije, da glume, kako bi materijal zadovoljio kriterije spektakla. Raznim postupcima mediji su prikazivali spektakl koji je nastao njihovim interveniranjem u studentski pokret,

¹ Naslov pjesme Gil Scott-Herona, glazbenika, pjesnika i jazz performerera.

a podastiranjem viška nevažnih informacija pokušavala se zanemariti konkretna poruka i konkretan zahtjev koji su studenti upućivali vlastima. Sustav vlasti je putem medija nastojao studentski pokret uklopiti u svoju shemu ne bi li ga lakše kontrolirao, no studenti su se usprotivili tome vrlo odlučno. Naime, unatoč konstantnome medijskom inzistiranju, studentski glasnogovornici (koji su se svakoga dana izmjenjivali) nisu otkrivali svoja imena i prezimena, već su se predstavljali kao članovi inicijativa za besplatno obrazovanje. Dominantnoj ideologiji takav način istupa nije blizak jer ona traži personalizirane izjave, *opipljive* i *fiksne* predstavnike kako bi ih mogla uklopiti unutar sustava, na taj način kontrolirati i prijetiti eventualnim sankcijama. Studenti su prema medijima nastupali korektno, no s velikim oprezom, ali to ipak nije spriječilo podvojenju reakciju javnosti. Podvojenost javnosti s podvojenošću mišljenja unutar samih medija je falsifikat demokratskoga mijenja koji prividno dozvoljava i unutar sebe uvrštava različite struje mišljenja koje se ipak homogeniziraju, kako navodi Fiske (2001.). Zbog svijesti o načinu medijskoga reprezentiranja studenti su imali potrebu samostalno izvještavati, odnosno izrađivati vlastite vijesti i plasirati ih alternativnim putevima, primjerice blogovima. Nakon što se spektakl istrošio, mediji su počeli ignorirati događaje na sveučilištima ili su pak izvještavali samo o jednome žarištu događaja, čime se pokušavalo razjediniti studente te umanjiti razmjer i intenzitet pokreta. Ovdje su navedeni samo neki od primjera medijskoga manipuliranja stvarnim događajima. Ti primjeri neprestano podsjećaju na stalnu prisutnost dominantne ideologije koja se trudi imati nadzor i održati postojeći poredak.

Karnevalizacija otpora

Foucaultov koncept fiktivne slobode koncipiran je kao ispušni ventil ostavljajući dojam decentralizacije, dehijerarhizacije i slobodnoga prostora lišenoga moći, a opet podilazeći dominantnoj ideologiji dozvoljava prividno izmicanje. Ideologija osmišljeno dopušta trenutke da se otpor na neki način ispuše i iscrpi jer bi u suprotnom on rezultirao eksplozijom s katastrofalnim posljedicama na nju samu. Događa se karnevalizacija otpora: studentski aktivizam prikazan je kao privremeni ispušni ventil, bunt koji ima svrhu sam po sebi i služi kao zamaskirano regulacijsko sredstvo dominantne ideologije. Jenks (2003.) govori kako je karneval u predmodernome dobu bio zabranjivan od strane Crkve i vladajuće klase, ali je s vremenom

postalo jasno da bi se nakupljene frustracije mogle odraziti na njima samima. Stoga je ugovoreno simbolično napuštanje moći na jedan dan kako bi se osigurala stabilnost u ostatku godine. Jenks (2003.) također prenosi kako je karneval prostor bunta i kaosa, koji se ne može potpuno ostvariti u svakodnevnome životu.

No, zanimljivo je kako takav kaotičan događaj s vremenom postaje predvidljiv i kontroliran, očekivan. Sukladno tome, smatram kako je karneval dobra metafora za strategiju prikazivanja društvenih pokreta usmjerenih protiv dominantne ideologije, koja pak zaokuplja medijski prostor. Mediji dopuštaju i prikazuju ono što se svakako ne uklapa u njihovu politiku i politiku države, ali pod uvjetom da prilagode prikazano svojem diskursu i pravilima. Stoga je teško očekivati da će na televiziji biti prikazano nešto izvan dominantno-ideološkoga okvira, nešto što se ne može *zatvoriti* unutar jezika i unutar sustava kodiranja-dekodiranja. Posljedica ovakvoga karnevalskog pristupa pogubna je za aktere društvenih pokreta. Naime, kada poruka (aktivistička ili neka slična) prođe kroz cijelu medijsku mašineriju, ne preostaje ništa drugo nego vratiti se svakodnevnome životu, tiho čekati novo razdoblje karnevala nadajući se da nas televizija ovoga puta neće primijetiti.

BIBLIOGRAFIJA

- Althusser, Louis: „Ideologija i ideološki aparati države“, 1971. preuzeto 05. svibnja 2010. http://www.crvena-akcija.org/index.php?option=com_content&view=article&id=94:ideologija-i-ideoloki-aparati-drave-louis-althusser-1971&catid=43:teorija&Itemid=57
- Fiske, John: *Television Culture*. New York: Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2001.
- Jenks, Chris: *Transgression*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2003.
- Hall, Stuart: „Kodiranje i dekodiranje u televizijskom diskursu“, 1973. preuzeto 05. svibnja 2010. <http://dzs.ffzg.hr/text/hall.htm>

